

Частка III

Школа – абсяг практикі ў сферы супольнасных формаў грамадзкага жыцьця

3.1 Мэтады адукацыйнай працы зь дзецьмі й дарослымі

Згодна з прынцыпамі, якія ляжаць у аснове дадзенай працы, прадстаўляю ў гэтым разьдзеле мэтаплян, драму і дзіцячае філязафаванье – трывабраныя мэтады, якія ў працы зь дзецьмі й дарослымі павінны прычыняцца да фармаванья супольнасных, дэмакратычных формаў грамадзкага жыцьця. Аргументы, якія схіляюцьabraць менавіта гэтыя мэтады, перадусім такія:

1. Усе яны зьяўляюцца мэтадамі актывізацыі, а значыць, яны стымулююць асабістую актыўнасць і базуюцца на ўнутраным патэнцыяле сілаў ды магчымасцяў кожнага з удзельнікаў заняткаў. У сувязі з гэтым, дзякуючы выкарыстанню дадзеных мэтадаў, рэалізуецца адзін з найважнейшых прынцыпаў сучаснага сусідаванья й развязвіцца – прынцып дапаможнасці. Гэты прынцып выдатна ілюструе выказанье Мар’і Мантэсоры: *Дапамажы мне, каб я мог зрабіць гэта сам ...*
2. Кожны з названых мэтадаў дазваляе ахапіць усіх удзельнікаў і дазваляе ўдзельнічыць ў агульным працэсе на роўных правах, па-партнэрску, усім, без выключэння, як гэта можа адбывацца пры выкарыстанні мэтадаў іншага тыпу, што часцяком прычыняюцца да замацаванья падзелаў, якія йснуюць у групе, да разьмеркаванья прывілеяў й маргіналізацыі.
3. Гэтыя мэтады даюць шматлікія магчымасці ў сферы фармаванья лучнасці паміж удзельнікамі заняткаў, пераўтвараючы іх у згодную супольнасць. Таму выкарыстанне гэтих мэтадаў натуральным чынам будзе ставацца рухавіком зменаў у грамадзкай рэчаіснасці: зробіць школу больш грамадзкай, здэмакратызуе жыцьцё й прычыніцца да цывілізацыйнага развязвіцца.

Прэзентуючы памяняённыя вышэй мэтады, хачу падкрэсліць, што яны зьяўляюцца суб’ектыўным выбарам сярод вялізной колькасці актывізацыйных мэтадаў, даступных сёньня ў шматлікіх распрацоўках¹.

3.1.1. Мэтаплян

Мэтаплян - гэта мэтад дыскусіяў, які выкарыстоўваецца ўжо шмат гадоў. Ён дазваляе вырашаць праблемы, прымаць рашэнні. Мэтад бярэ пачатак у псыхалягічных распрацоўках і тэорыі кіраванья, выкарыстоўваецца галоўным чынам у кіраванні людзкім рэурсам². Дагэтуль ён рэдка выкарыстоўваецца ў школах, хача сітуацыя можа рэзка зьмяніцца ў сувязі зь вялікай эфектыўнасцю й прастатой дадзенага мэтаду. Мэтаплян – мэтад дыскусіі, удзельнікі якой супольна ствараюць плякат, што зьяўляецца графічнай занатоўкай самой дыскусіі. Для гэтага патрэбныя наступныя матэрыялы:

- вялікі аркуш шэрай паперы, прымацаваны да дошкі;
- карткі некалькіх колераў рознага кшталту (авалы, хмаркі, прамавугольнікі, колы);
- Кнопкі, шпількі ці іншыя „мантажныя сродкі”.

¹ Тут варта парыць вядомую ўдзельнікам праграмы распрацоўку „Тры колы”, якая апісвае дзясяткі мэтадычных падыходаў па пытаньні, якое нас тут цікавіць.

² Тут варта спаслацца на папулярную псыхалягічную літаратуру ў галіне кіраванья й маркетынгу, а таксама на працу Анджэя Брэйнака з Кансультатыўнай Групой па Прафесійных Прадметах (г. Варшава): *Skuteczna dyskusja jako efekt aktywnej metody komunikowania się*. Неапублікованы машынапіс.

Ня варта пагарджаць гэтымі матэрыйяламі. Яны зъяўляюцца асновай візуальнай мадэрацыі, якая ў сваю чаргу мае вырашальны ўплыў пры выкарыстанні дадзенага мэтаду.

Маючы на ўвазе мэты, звязаныя са стварэннем „школьнай грамадзкасці”, прапаную вэрсію выкарыстання мэтапляну для супрацоўніцтва з бацькамі. Удзельнікамі заняткаў будуць бацькі, узел якіх у школьнім жыцці будзе мець уплыў на сапраўдную „празрыстасць”. Гэта не азначае, што йснуюць нейкія перашкоды ў выкарыстанні гэтага мэтаду ў працы з дзецьмі. Зменяюцца толькі тэмы дыскусій і спосабы графічнай презэнтацыі групавых рашэнняў (у самых малодшых дзяцей гэта могуць быць карцінкі, якія яны падбіраюць да сфер муляваных высноваў і да т. п.).

Дапусьцім, што час, у які заплянаваная сустрэча выхавальніка з бацькамі, супадае з пэрыядам росту насельля. „Дзедаўшчына”, якая йснуе ў маладзёвых субкультурах, пераносіцца ў школу. З гэтай „дзедаўшчынай” сутыкаюцца першакляснікі – дзесяткі ўдзельнікаў сустрэчы.

Этап I

Наставнік ініцыяту дыскусію, прапанујучы тэму, якая павінна быць сфер муляваная ясна, у якасці проблемы, якую трэба вырашыць, напрыклад, ён задае пытаньне: «Што мы можам зрабіць, каб дзесяткі не баяліся хадзіць у школу?»³. Удзельнікі дыскусіі, якія падзеленыя на невялікія групы, запісваюць свае меркаванні на карткі, што будуць прыматувацца да аркуша.

Этап II

Наставнік прапануе спачатку падыскутаваць наконт такіх пытаньняў: „Як у нас?” і „Як павінна быць?” – у дзіцячых групах. Кожная з групаў абірае сваіх прадстаўнікоў, якія прыматуваюць карткі пад пытаньнямі і коратка каментуюць вынікі працы сваёй групы.

Этап III

„Чаму ў нас ня так, як павінна быць?” Гэта чарговае пытаньне, запісаное на плякаце, прыблізна ў цэнтры. Цяпер групы могуць быць іншыя (каб людзі маглі яшчэ й пазнаёміцца, навязаць контакты і да т. п.). Можа быць створана некалькі групаў з 3-5-асобаў. Пасля дыскусіі ў новым складзе, прадстаўнікі групаў, як і папярэдні разам, выказваюць свае камэнтары і зъмяшчаюць карткі на дошках. Важна, што яшчэ ў часе прыматування картак можа адбывацца клясыфікацыя іхняга зъместу. З аднаго боку апынуцца выказванні, датычныя працы школы, з другога – уплыву бацькоў, з трэцяга – індывидуальнасці вучняў і да т. п.

Этап IV

Потым наставнік запісвае ўнізе на плякаце назув чарговай (апошняй) часткі: „Высновы”, – і просіць бацькоў сфер муляваць кароткія абагульнені на падставе прынятых рашэнняў. Верагодна, варта згадаць, што мы ўжо знаходзімся на такой стадіі, калі нам ужо вядома, як павінна быць. Высновы па пытаньні „Што трэба зрабіць, каб было так, як павінна быць?” у такой сітуацыі прыходзяць зь лёгкасцю: „Асьвятліць тэрыторыю школьнай спартовай пляцоўкі”, „Зрабіць часцейшы мі дзяжурствы наставнікаў у часе ўрокаў” і да т. п. Бацькі дыскутуюць па парах альбо ў групах, створаных у чарговы раз.

Высновы, якія гучаць як канкрэтныя фармулёўкі задачаў, – адказы на пытаньні з верхнім часткі плякату ў „хмарцы” завяршаюць плякат.

³ Момант фармулявання тэмы можа быць папярэджаны выказваннямі наконт чагосьці больш агульнага, напрыклад: „чаму нашы дзесяткі баяцца хадзіць у школу?” Выказванні бацькоў могуць выявіць найбольш гарачую тэму для дыскусіі.

Этап V

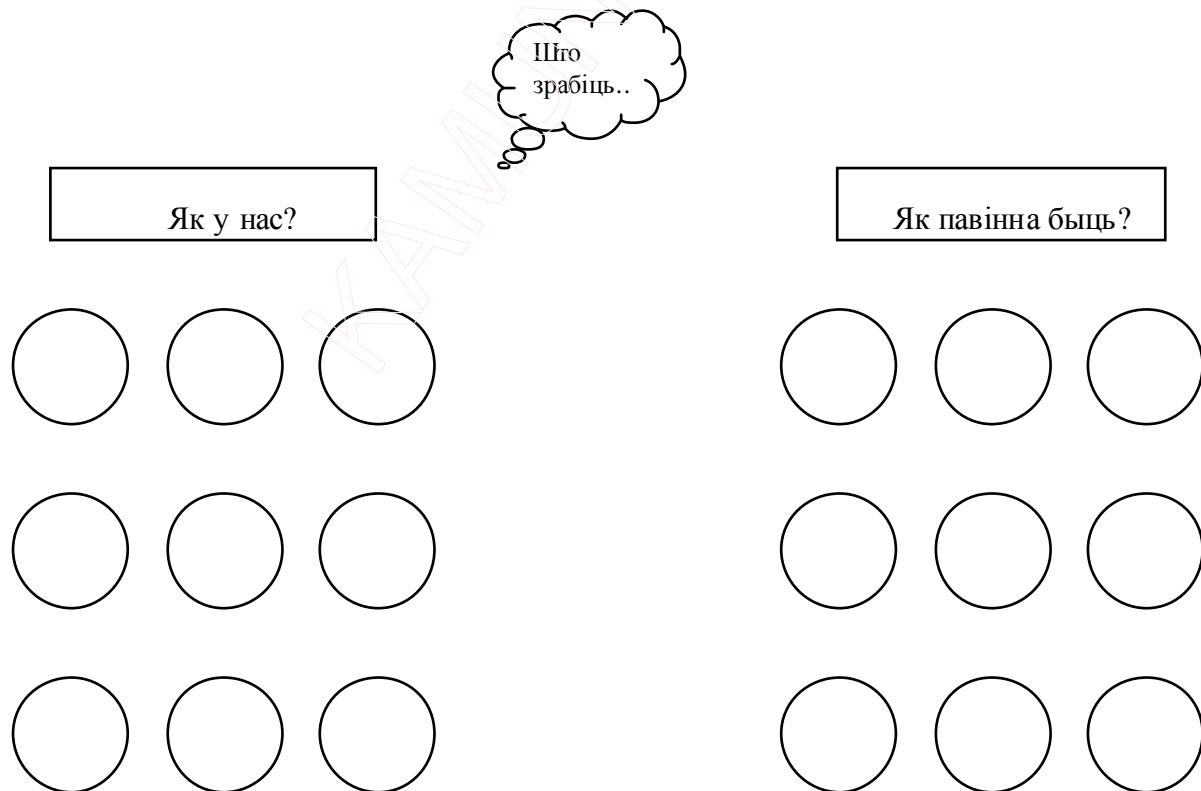
Важным крокам, які дапамагае прыняць канкрэтныя рашэнні і актывізуе дзеяньні асобаў, зацікаўленых у вырашэнні праблемы, будзе падзел задачанняў паміж удзельнікамі дыскусіі, вызначэнне тэрмінаў рэалізацыі задачаў і прызначэнне тэрміну чарговай супрэзы. Плякат павінен быць кропкай адліку для розных аналізаў і дыскусіяў, якія адбудуцца пазней.

Такім чынам, дзякуючы мэтаду мэтапляну, мы здольныя правесці дыскусію, пачынаючы ад фармулёўкі праблемы, і заканчваючы прыняццем выкананых рашэнніяў. Гэта адбываецца бяз траты часу на непатрэбныя прамовы тых, хто любіць пагаварыць. У дыскусіі ўдзельнічаюць абсалютна ўсе прысутныя, нягледзячы на іхня здольнасці, адукаванасць і г. д. Розыніца ў сацыяльным статусе людзей часта бывае прычынай пасіўнасці бацькоў у дачынэннях са школай. Ім бывае нялёгка ўявіць сабе нейкія супольныя дзеяньні, калі нават першы контакт – цяжкі. Мэтад мэтапляну стварае падставы для пераадолення камунікацыйных бар'ераў, дае шанец раўнапраўнага ўдзелу ўсіх бацькоў у дыскусіі. У сваю чаргу канкрэтны пошук шляхоў вырашэння важных для ўсіх праблемаў прыводзіць да таго, што ўсе пачынаюць атаясамліваць сябе з дадзенай групай (бацькі + выхавальнік, школа). Гэта іх інтэгруе й дапамагае дзейнічаць актыўна.

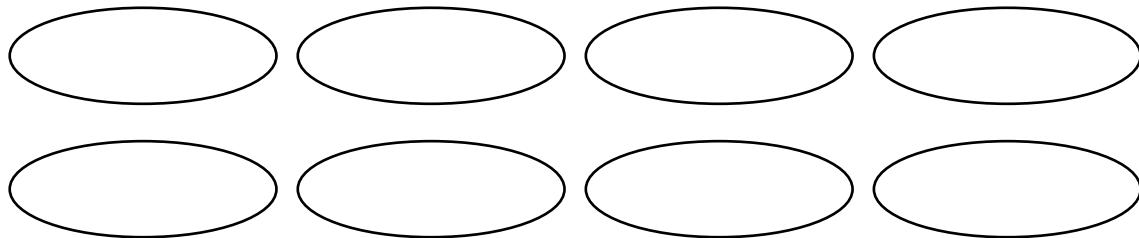
У сувязі са сказанным вышэй можна съцвердзіць, што мэтад мэтапляну можа надзвычай добра дапамагчы на практыцы сфармаваць супольнасць. Узаемнасць і партнэрства, а таксама „празрыстасць” школы, у сувязі з магчымасцю, якія дае мэтаплян, стаюцца ідэаламі, да якіх ня так і далёка.

Ілюстрацыя

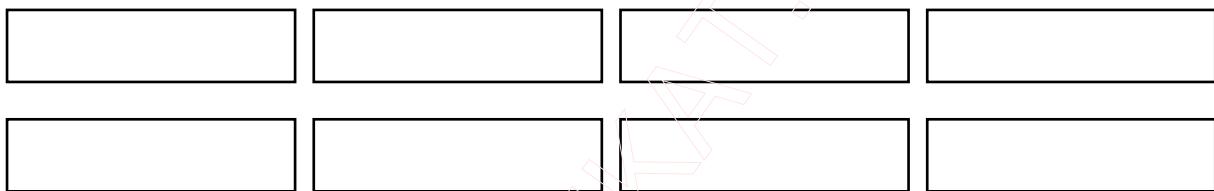
Мэтаплян. Схема пляката, які ствараецца ў часе дыскусіі.

Чаму ў нас ня так, як павінна быць?

Высновы

3.1.2. Драма

Вялізныя магчымасці па рэалізацыі мэтаў, звязаных з фармаваньнем школьнай грамадзкасці, заключае ў сабе драма. Цяжка казаць пра яе толькі як пра мэтад ці арганізацыйную форму. Браян Уэй, аўтар глыбокага дасыледаванья, прысьвеченага драме, называе яе „спосабам адукацыі й стылем жыцьця”, аргументуючы гэта непасрэднасцю яе сувязі з разьвіцьцём чалавека⁴. Варта зазначыць, што гаворка тут пра разьвіцьцё чалавека як чагосьці цэлага. Як сцівярджае Ўэй: „Калі адукацыя мае на мэце падрыхтоўку маладога чалавека хутчэй да жыцьця, чым да выкананьня канкрэтнай працы, тады яна мусіць засяроджвацца на асобе як нечым цэласным, і нават найбольш задаволеная сабой настаўнікі мусіць быць гатовыя да таго, каб зразу мець факт, што, якімі б вялікімі ня былі сёньняшнія дасягненьні ў адукацыі, калі зірнуць на асобу ў цэлым, надалей бачна шмат недахопаў”⁵. Да гэтых недахопаў можна залічыць ігнараванье такіх чыннікаў, як эмоцыі, інтуіцыя, фантазія, пачуцьці й шмат чаго яшчэ. Гэта проста складовыя элементы чалавечай асобы. Адукацыя, якая пра іх забывае альбо ставіцца да іх няуважліва, не адлюстроўвае ўсіх патрэбаў чалавека. У сваю чаргу адудкацыя, якая ставіцца на грамадзкасць, экспануе асабаворочыя аспекты ў адносінах паміж людзьмі, – непасрэдна звязаная з галістычным, поўным бачаньнем асобы.

⁴ Way, B. (1990): *Drama w wychowaniu dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa, стар. 15.

⁵ Тамсама, стар. 14.

Найважнейшую ролю ў драме прыісваюць канцэнтрацыі. Поўная канцэнтрацыя азначае найвышэйшую ступень намаганьня ў і найбольш дасканалы „трэнінг жыцьця”, як гэта акрэслівае Ўэй⁶. Развіццё здольнасця ў канцэнтрацыі залежыць ад выкарыстання пяці асноўных пачуццяў, ад фантазіі, ад валодання ўласным целам і ўдасканальвання яго, ад мовы і моўных практикаванняў, таксама ад інтэлекту і эмоцый (адкрыццё іх, валоданне імі, контроль). Паміж названымі сферамі нельга заўважыць межаў, як з чалавека нельга выключыць адзін са складнікаў ягонай асобы. У кожным з дзеянняў драмы яны праяўляюцца ўсе. Усе сфэры развязца бяруць тут удзел: інтэлектуальная, эмоційная, фізычная. Гэта вядзе да сітуацыі, у якой, напрыклад, пачынаючы практикаванне па канцэнтрацыі на аснове выкарыстання пачуццяў, мы хутка пераконваемся, што тут прысутнічаюць і фантазія, і мова, і інтэлект, і эмоцыі, і цэлае фізычнае Я дзіцяці.

Маючы на ўвазе пачатковую адукцыю ў яе своеасаблівай версіі, скіраванай на фармаванне грамадзкай лучнасці, можна прайлюстраваць гэтую сітуацыю⁷:

Адкрыццё ўнутраных магчымасцяў зьяўляецца асновай развязца чалавека. І таму мы пачынаем драму з дзеянняў, накіраваных менавіта на сферу Я. Індывідуальнае вызваленне ўдасканальванне ўнутраных магчымасцяў, павышэнне ўвагі да іншых – гэта чарговая сфера (Ты). Сфера Яны можа быць умоўна акрэсленая як адкрыццё грамадзкага атачэння, узбагачэнне ад розных упłyvaў – як унутранага, так і зьнешняга асяродзьдзя. У гэтых трох сферах будзе адбывацца першая частка прапанаваных заняткаў – практикаванне па канцэнтрацыю з выкарыстаннем пачуццяў слыху.

Я

Пасля заканчэння рухальнай дзеянасці настаўнік заахвочвае дзяцей да таго, каб яны выгодна селі ці леглі на дыване і адпачылі. Ён таксама просіць, каб яны паспрабавалі ляжаць ціха, нічога ня кажучы, і паслу хаць гукі, якія гучаць у іхніх уласных целях. Ён раіць, каб яны заплюшчылі вочы, што дазволіць ім паўнай засяродзіцца на слуханьні. Потым ён даведваеца пра пачутае – сапеньне, біццё сэрца, праглынанне съліны, бурчэнне ў жываце і да т. п.

Ты

Настаўнік прапануе працягнуць гэтыя працэсы, але на новых умовах: засяроджваемся на ўсіх тых гуках, якія зыходзяць з нашай клясы, памяшканьня, у якіх мы знаходзімся. Мы ўжо ня слухаем таго, што ў нас саміх, а звяртаем увагу на тое, што знаходзіцца вакол нас.

Як і папярэднім разам, варта парайць дзесяцям, каб яны заплюшчылі вочы. Неўзабаве выказванні дзяцей дазволяць стварыць каталёг гукаў, якія ўтваралі іншыя. Сярод іх могуць паявіцца дыханье, кашаль, шалясьценьне тканінаў, скрып крэслаў і да т. п.

Яны

Настаўнік зноў змяняе ўмовы. Просіць, каб дзецы паспрабавалі на гэты раз засяродзіцца на гуках, якія чуваць за съценамі і вокнамі клясы. Заахвочвае іх заплюшчыць вочы. Сярод пачутых гукаў, вярогодна, апынуцца скрып і лясканье

⁶ Тамсама, стар. 14, 21.

⁷ Падкрэсліваю, што трэба разумець як арганізацыю пачатковай адукцыі, мэтай якой, між іншым, зьяўляецца фармаванне супольнасных формаў грамадзкага жыцця. Дадзеная ідэя заняткаў нарадзілася на падставе заўвагаў Б. Ўэя (стар. 25-27 і інш.).

дзьвярэй іншых клясаў, пасьпешныя альбо лянівыя крокі людзей, абрывукі размоваў (чыіх?), шум крылаў птушак, якія раптам узыляцелі (якія? чаму?) і да т. п.

Тое, якім чынам дзеци апісваюць, што яны пачулі, дазваляе правесыі больш глыбокі аналіз, у часе якога выкарыстоўваюць:

- фантазію: Чаму гэтая птушкі ўзыляцелі? Пра што размаўлялі жанчыны на калідоры?
- інтэлект (асацыяцыі): Што спалохала птушак? Якія дзвіверы скрыпелі? Хто бег па калідоры?
- эмоцыі: Як адчуваў сябе чалавек, крокі якога мы чулі? Што адчувалі спалоханыя птушкі?
- мову: у адказ на пытаньні настаўніка, а таксама ўласныя, дзеци фармулююць выказваньні ў некалькі сказаў, выяўляючы парадак свайго мысленія.

Прапанова разыграць у групах тое, што адбывалася за вакном, на калідоры альбо ля дзьвярэй, зъяўляеца йдэяй, якая дапамагае правесыі сінтэз уражаньняў, цэласна „адчуць” абмеркаваныя сытуацыі, сабраць у адно цэлае ўсе вышэйназваныя сферы. Да іх далучыцца таксама сфера фізычнага *Я* дзяцей, якое будзе ўключыцца ў агульны працэс пры дапамозе фізычных уражаньняў, адчуваных у часе выкананьня пантамічнай міні-сцэнкі ці больш развязтай інсценіроўкі альбо – найбольш багатай – імправізацыі на згаданую тэматыку⁸.

Працэс інтэграванай адукцыі, якая абавязаеца на прынцыпы, закранутыя ў дадзенай распрацоўцы, пасыля гэтай уступнай часткі можа пайсьці ў розных напрамках, у залежнасці ад заплянаваных раней праграмных мэтаў. Імкнучыся фармаваць здольнасці дзіцяці ў моўнай сферы, настаўнік можа прапанаваць, напрыклад, слоўнікавыя ці артаграфічна-граматычныя практикаваньні (скласы і каталёгі назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў, звязаных з акрэсленай сытуацыяй) і разнастайныя літаратурныя формы (апісаньне асобаў, якія праходзяць па калідоры, апавяданьні аб прыгодах птушак і да т. п.).

Для развязця матэматычных здольнасцяў можна прапанаваць прыдумаць тэксты задачаў па зададзенай матэматычнай формуле, звязаныя з тэмай размовы; правесыі падлік пачутых гукаў і клясыфікація іх паводле прапанаваных альбо самастойна вызначаных крытэрыяў і да т. п.

Інтэрпрэсанальнія здольнасці можна фармаваць, супрацьпастаўляючы дзеяньні аднае групы дзяцей, якая ставіць сцэнку (напрыклад, на тэму таго, што нядаўна адбывалася на калідоры), з рэакцыямі другой групы, якая непасрэдна сустрэлася з героямі падзеяў, водгук якіх далацець да клясы. Інфармацыя, якая базуеца на назіраньні, можа быць дапоўненая тым, што вынесена з кароткай размовы, інтэрвію. У правядзеньні такіх заняткаў можна дапамагчы таксама нехта з бацькоў.

Усе згаданыя практикаваньні можна рэалізаваць на працягу школьнага дня, рухаючыся ў двух напрамках:

- першы заснаваны на прынцыпе выбару (напрыклад, у сферы фармаванья моўных здольнасцяў), які ўводзіцца ў дзеяньне адразу ж пасыля выкананьня сцэнак. Далейшыя заняткі будуць развязціём таго, што паўсталі ў выніку моўнай дзеяньні. Напрыклад, дзеци прыдумваюць апавяданьні, якія потым ілюструюць. У сваю чаргу ілюстрацыі стануцца аб'ектамі матэматычнага аналізу (падзеленыя на

⁸ Падбор тэматыкі залежыць ад узроўню падрыхтаванасці настаўніка і дзяцей да заняткаў такога роду, іх настрою і здольнасцяў, знешніх умоваў і да т. п. Имправізацыя – гэта найбольш складаная форма, якая вымагае адпаведных здольнасцяў як ад настаўніка (напрыклад, кантравяльне таго, што адбываецца ў клясе), так і дзяцей (уваходжанье ў ролю, змена роляў у залежнасці ад розных умоваў, дынамічныя змены тэмпу, месца, часу дзея і да т. п.). Самымі простымі лічацца кароткія заняткі на канцэнтрацыю, драматычныя гульні (напрыклад, выказваньне пэўных эмоцый ў мімікай і жэстамі, выкананьне простых сцэнак, накшталт распакоўвання падарункаў ці праходу па абледзянетай дарозе і да т. п.).

пэўныя групы, яны могуць быць ілюстрацыямі структуры лічбаў, матэматычных дзеянняў і залежнасцяў паміж імі і да т. п.), ці падставай для фармуляванья меркаванняў, абмену думкамі, дыскусіяў (развіццё крытычнага мысленія і здольнасцяў па вэрбальнай і невэрбальнай камунікацыі), ці нагодай для „міні-прэсканфэрэнцыі” з аўтарамі ілюстрацыяў;

- сутнасць другога ў плянаваньні школьнага дня, пры якім бяруцца пад увагу ўсе „адукацыйныя прапановы” настаўніка й іх чарговасць. У адрозненьне ад першага, дзе тэма развіваецца лінейна, гэты напрамак звязаны са шматразовым вяртаньнем да першаснай сітуацыі („ранішнє слуханье”).

Абодва кірункі адлюстроўваюць зінтэграваны працэс, у якім чалавек, у цэласным яго разуменіі (=ягонае развіццё), зъяўляеца прыярытэтам. У часе цыклу заніткаў, якія праводзяцца такім чынам, фармуюцца інтэлектуальная, эмацыйная і фізычная здольнасці дзяцей. Ніводная са сфераў развіцця не абмінутая.

Пропанаваныя віды дзейнасці нагадваюць таксама аб акрэсленых раней мэтах адукацыі, накіраванай на фармаванье школьнай грамадзкасці, супольнасных форм маў грамадзкага жыцця. Здаецца, што большасць з іх можа быць рэалізаваная менавіта дзякуючы такім відам дзейнасці. З дапамогай фантазіі настаўнік зь лёгкасцю ўявіць себе спосабы рэалізацыі, з выкарыстаньнем драмы, такой мэты, як узаемнасць, а таксама задачаў, датычных эмпатыі, крытычнага мысленія, партнэрства. Гэта звязана з адкрытысцю адных частак школьнай грамадзкасці на другія, празрыстасцю школы – у шчыльным супрацоўніцтве з бацькамі і мясцовай грамадзкасцю. У апошняй частцы гэтай працы чытач знайдзе шматлікія прыклады такога роду дзейнасці, якія могуць ставацца паасткамі інтэграваных заніткаў (на працягу ўсяго дня) у пачатковых клясах.

3.1.3. Дзіцячае філязафаванье

Сапраўднай назірай мэтаду, які я хачу тут апісаць, зъяўляеца „дзіцячае філязафаванье”. Аднак я палічыла, што сувязь гэтага мэтаду з філязофіяй, адкрытай таксама на дзяцей, настолькі важная, што варта выйсьці за прынятую раней назуву. У мадэль адукацыі, скіраванай на фармаванье грамадзкай лучнасці, выдатна ўпісваецца праграма „Філязофія для дзяцей”, а таксама мэтад дыскусіі й дыялёгу, або „групавое разгадванье, съледзтва” ў „супольнасці, якая разгадвае”, пропанаваны Мэт’ю Ліпманам⁹.

Праграма ўзьнікла ў ЗША ў 1969 годзе. Яна хутка зрабілася папулярнай. Сёньня ва ўсім сьвеце дзейнічаюць грамадзкія аб’яднанні, фундацыі, інстытуты, што займаюцца яе ўдасканаленнем, папулярызацыяй і падрыхтоўкай настаўнікаў, якія выкарыстоўваюць яе ў працы зь дзецьмі і моладзідзю. У Эўропе дзейнічае Эўрапейская Фэдэрацыя Філязофіі для Дзяцей „Sophia”. Усе гэтыя ўстановы аб’яднаныя ў *International Council for Philosophical Inquiry with Children*.

⁹ У гэтай працы я базуюся на: Lipman M., Sharp M., Oscanyan F. (1997) *Filozofia w szkole*. Wydawnictwo CODN Warszawa; Elwich B., Łagodzka A., Piłat R. (1996) *Filozofia dla dzieci. Informacja o programie*. Wydawnictwo „Fundacja Edukacja dla Demokracji”, Warszawa; Lipman M., Sharp A.M. (1992) *Rozważania o społeczeństwie*. Wydawnictwo „Fundacja Edukacja dla Demokracji” Warszawa; Piłat R. (1992) *Filozofia dla dzieci. Edukacja i Dialog* nr 7; Kołodziejczyk W. (1993) *Filozofii dla dzieci ciąg dalszy. Edukacja i Dialog* nr 4; Nowicka – Kozioł M. (1993) *Refleksyjność w szkole dla demokracji. Nowa szkoła* nr 6.

Ліпман дадаў да сваёй праграмы цыкл аповесця ў, героямі якіх зьяўляюцца дзеци і моладзь рознага ўзросту. Зъмест гэтых твораў дае падставы дзеля разважаньня ў філязафічнага тыпу¹⁰. Сярод прапанаваных заданьняў для дзяцей малодшага школьнага ўзросту можна знайсці такія, якія звязаныя з разуменнем паняткаў (значэньне паняткаў, дэфініванье, пошук дачыненіяў паміж прадметамі, вызначэнне й разуменне аналёгіяў, мэтафараў, паралініяў, спазнанье працэсу нашага мысленія), спазнаньнем съвету (такія праблемы як верагоднасць і сапраўднасць, страх і адвага, слова ў дзеянні, праўда ў прыгажосць, час, простора, жывыя істоты).

Дзеци маюць магчымасць разгортваць свае разважаньні наконт тых ці іншых пытаньняў (прынцыповая адкрытасць на актуальныя праблемы) у часе г. зв.

„супольнага разгадваньня”¹¹, якое адбываецца ў „супольнасці, якая разгадвае”.

Як на супольнасць, так і на працэс разгадваньня распаўсюджваюцца пэўныя правілы, якія ў многім съведчаць як пра сутнасць праграмы, так і пра яе мэтад.

Па-першае, настаўнік дзейнічае так, каб супольнасць і яе праца (разгадваньне, альбо „съледзтва”) дазволіць дзіцяці перавесці ягоную пазыцыю імкненія да ведаў і зъдзіленьня пры сутыкненні са съветам ў канкрэтныя праблемы ў пытаньні. Ён стварае адпаведныя сытуацыі, у якіх пастаноўка пытаньня ў стаецца нормай, вучыць так іх фармуляваць, каб у адказ пачуць насамрэч тое, што яго цікавіць.

Па-другое, дзеци выказваюць погляды, якія зьяўляюцца актамі разумовых рашэнняў, якія вядуць да перакананьня, што *неішта там* – такое ці гэткае (асабліва добрае альбо дрэннае). Выказванье асабістага пункту гледжаньня заўжды суб'ектыўнае, аднак ніколі не зьяўляецца пустым аратарствам. Дзеци павінныя выказвацца ў сувязі з тым, што было сказана раней іншымі. Яны не перапыняюць прамоўцы, а слова наступнаму дае настаўнік. Ніводная з думак не ўспрымаецца некрытычна, прычым вагу выказаных думак разглядаюць незалежна ад того, хто зьяўляецца іх аўтарам. Тут можна дадаць, што такая „супольнасць супольнага абмер каваньня” таксама заўжды прытрымліваецца правілаў, датычных зынешніх умоваў, напрыклад, дзеци сядают так, каб усе ўсіх маглі бачыць, каб глядзець адзін на аднаго ў часе дыскусіі.

Па-трэцяе, дзіцячае філязафаванье ў „супольнасці, якая разгадвае”, грунтуюцца на лягічным мысленіі, падаваньні іншымі сваіх аргументаў, самапрапоўках і ўзве да кантэксту. Аб гэтым клапоціцца настаўнік, які стараецца строга сачыць за выкананьнем супольна прынятых принцыпаў¹². Філязафаванню, якое зьяўляецца ня толькі здольнасцю выказваць погляды згодна з прынятымі прынцыпамі, неадлучна спадарожнічае імкненіе разуменія. „Групавое разгадванье” стаецца філязафічным дыялёгам, калі гэтыя ўмовы ўзятыя пад увагу.

Уся дадзеная праграма выдатна ўпісваецца ў мадэль адукцыі, якая фармуе супольнасці. Аднак пакуль што цяжка ўявіць сабе вельмі широкое ці нават паўсюднае выкарыстаньне яе ў польскіх школах. Таму варта шырэй паказаць прыклады магчымага выкарыстаньня мэтаду дзіцячага філязафаванья, з надзеяй, што гэта натхніць настаўнікаў, якія захочуць арганізаваць школьную адукцыю паводле грамадзкай парадыгмы.

¹⁰ Структура праграмы М. Ліпмана выглядае наступным чынам: існуе восем частак, кожная зь якіх прызначаная для адпаведнай узроставай катэгорыі (самыя малодшыя – дзеци зь дзіцячых садкоў). Яна складаецца з аповесця ў і падручніка.

¹¹ Гэты тэрмін выкарыстоўваецца ў якасці сіноніму да такіх тэрмінаў, як „групавое разгадванье” і „філязафаванье”.

¹² Тут я спасылаюся на фрагменты прачытанай мной неапублікованай яшчэ працы др. Крыстыны Гутойўскай.

Маючы на ўвазе агавораныя вышэй заўвагі аб прынцыпах, якія функцыянуюць у такой супольнасці, можна ўявіць сабе наступныя

заняткі:

Настаўнік чытае тэкст і просіць дзяцей уважліва яго паслухаць, а пасля сформуляваць праблемы (пытанні)¹³. Потым адбываецца (па групах) адбор пытання, наконт якога дзеци хадзелі б паразмаўляць¹⁴. Групы называюць тэмы, настаўнік можа запісаць іх на дошцы, а потым супольна абіраецца найбольш цікавае для ўсіх ці найбольш кампраміснае пытанне.

Тут вялікае значэнне маюць матэрыйлы, якімі дзеци карыстаюцца ў часе дыскусіі. Гэта рознакаляровыя карткі, якія сыгналізуюць настаўніку, што дзяця мае свой ясна акрэслены пункт гледжання й можа выказацца. Кожны мае поўны камплект картак, які можа быць такім¹⁵:

Сіняя: *Згаджаюся з тым, што сказаў (-ла)...*

Чырвоная: *Не згаджаюся з тым, што сказаў (-ла)...*

Белая: *Я дадам, што...*

Дзеци выказваюцца па знаку настаўніка, які бачыць паднятую картку. Выказванье сваіх думак і спасылкі на думкі іншых развязваюць дыскусію і ствараюць сапраўдную атмасферу супольнасці, якая шукае адказ на пытанні.

У сувязі з гэтым узаемнасць і партнэрства, фармаванне якіх і зьяўляеца асноўнай мэтай адукцыі, накіраванай на грамадзкае сусідаванне, пры выкарыстанні такога мэтаду дасягаюцца дастаткова праста. Закранутыя пытанні могуць быць сапраўды глыбока раскрытыя, а дыялог можа быць ня толькі мэтадам пазнання, але й крыніцай ведаў. Тут зьяўляеца таксама нагода дзеля набудовы суб'ектных дачыненняў. Дзеци без перашкодаў камунікуюцца, слухаюць адно аднаго, пачынаюць быць больш уважлівыя да словаў іншых. Яны стаюцца чальцамі супольнасці, нормай у якой зьяўляеца талерантнасць (у сэнсе не атаясамлівання асобы з поглядам, які яна выказвае, ці спосабам камунікавання). Крытыкуюцца думкі, а ня іхнія аўтары. Пры тым, адкрываючы тое, што думкі – гэта іхняя ўласнасць, дзеци выдатна гуляюць, сочачы за развязцём сваіх думак, съядома затрымоўваюць, змяняюць іх напрамак і да т. п. Каравае, яны займаюцца мастацтвам мысьлення.

Нават самая гарачая дыскусія ня можа працягвацца бясконцем. Дыскусію можна спыніць, памятаючи пра тое, што яе мэта ня ў тым, каб потым сформуляваць добрыя высновы і прыгожыя алагульненны. Настаўнік можа дамовіцца з дзецьмі, што філязафаванне „замарожваеца” да таго часу, пакуль дзеци не захочуць да яго вярнуцца. Ён просіць, каб дзеци не забыліся пра такую магчымасць. Добрай ідэяй на замацаванне гэтага „замарожанага” стану думкі будзе маліванне на тэму дыскусіі, стварэнне скульптуры ці жывой выявы. Трэба падкрэсліць, што з такім невэрбалным самавияўленьнем звязаныя важныя для развязця дзіцяці аспекты. Дзіця

¹³ Чытаць можа таксама нехта з бацькоў, калі бацькі возьмуща ўдзельнічаць у занятках. Тэкст можа быць узгоднены з усімі бацькамі і зьяўляцца пэўным адказам на праблемы, якія дзеци закраналі ў размовах з бацькамі дома.

¹⁴ Чым малодшыя дзеци, тым „групавое разгадванне” больш спанітанае. Самыя малодшыя будуць гатовыя да дыскусіі адразу ж, без незразумелага для іх этапу акрэслення тэмы.

¹⁵ Падаю самы малы камплект для дзяцей, якія толькі пачынаюць асвойваць гэты мэтад. Яго можна паступова пашыраць, пашыраючы й магчымасці клясыфікацыі выказванняў. Можна дадаць, напрыклад: „я хачу нешта запытаць”, „згаджаюся, і магу гэта аргументаваць”, „не згаджаюся, і магу гэта аргументаваць”, „згаджаюся, але...”, „не згаджаюся, але...”

выкарыстоўвае ня толькі свой інтэлект, але таксама эмоцыі і фізычнае Я, інтэгруе ўсе пазнавальныя магчымасці, якім яно валодае. С інтэз, які ўзьнікае дзякуючы такай дзейнасці, адлюстроўвае дзіцячае імкненне да разуменьня.

Фармаванье „супольнасці, якая разгадвае” і філязафаванье даюць шырокія магчымасці па рэалізацыі мэтаў, што харектарызуюць адукацыйную парадыгму, скіраваную на стварэнне грамадзкай лучнасці, пошуку дзіцём уласнага месца ў навучанні зь іншымі і ад іншых. Да пералічанага можна дадаць эфектыўную камунікацыю ў групе, стварэнне дыстанцыі, якая дазваляе падыходзіць да сітуацыі з крытычнага пункту гледжання, будаваць адносіны, што абапіраюцца на агульныя каштоўнасці (пачуцьцё незалежнасці і разуменьне ўласных правоў, а таксама правоў партнера), талерантнасць, здольнасць суправоўнічаць. У съятле прадстаўленых магчымасцяў, дзіцячае філязафаванье трэба лічыць важным мэтадам, які ўпісваецца ў разглядаемы тип мысленія аб адукацыі.

KAMUNIKAT.org